

БИТЕФ 212 — од идеје до реализације ¹

УДК 792.091.4(497.11)(093.2)

САЖЕТАК: *Београдски интернационални театарски фестивал – БИТЕФ* први је међународни фестивал покренут на територији бивше Југославије, а значајан је како за нашу културу, тако и за светску позоришну историју. Први БИТЕФ одржан је 1967. године, под поткровитељством Секретаријата града Београда, на сцени позоришта Атеље 212. Од почетка се Фестивал одржавао сваке године, без прекида, све до данас и успут се стварао велики број докумената, плаката, аудио-визуелне и друге грађе. У овом раду су представљени политички и културно-историјски догађаји који су утицали на стварање и уобличавање Фестивала, али и његов утицај и целокупни значај за домаћу и светску позоришну сцену. Представљена је такође и надлежност Историјског архива Београда за фонд БИТЕФ-а и целокупна архивска грађа првог БИТЕФ-а 212.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: БИТЕФ, позориште, Историјски архив Београда, архивска грађа, Југославија

РАД ПРИМЉЕН: 16. април 2018.

РАД ПРИХВАЋЕН: 10. јуни 2018.

Александра Арсенијевић
aki.7424@gmail.com

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Србија

¹ Овај рад је настао на основу мог мастер рада под називом „Битеф : Од идеје до реализације - Архивистичко-документалистички приступ грађи Београдског интернационалног театарског фестивала која се налази у Историјском архиву Београда“ који је урађен под менторством професора др Бојана Ђорђевића, на Катедри за Библиотекарство и информатику, на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Рад је одбрањен у септембру 2017. године.

1. Увод

БИТЕФ је, од оснивања 1967. године, био једна од најзначајнијих светских културних манифестација 20. века. Његов значај огледа се у размени уметничких, позоришних, друштвених и културних информација земаља учесница и свих посматрача Фестивала. Осим тога, БИТЕФ је кроз упознавање и сарадњу уметника рушио предрасуде о људима и културама политички супротстављених земаља Источног и Западног блока и земаља Трећег света.

Београд, социјалистичка Југославија и посебно БИТЕФ постали су изузетно привлачна и провокативна неутрална зона у којој су сусретали и упознавали светски уметници, критичари, теоретичари, културолози, новинари, али и публика. Успех БИТЕФ-а био је и у томе што је прокрчио пут ФЕЕСТ-у и другим међународним манифестацијама које су се одржавале код нас, од којих већина и данас постоји. Београд је у том периоду био незаобилазна светска престоница културе у коју се долазило да би се могло рећи да је неко био у Европи и на светски значајним културним окупљањима.

Опстанак БИТЕФ-а крајем 20. и почетком 21. века говори, пре свега, о поштовању угледа Фестивала, поверењу у његове селекторе и одбацивању предрасуда од стране светских уметника и публике. Током педесет година свог трајања БИТЕФ је померао многе границе и постао културно добро од националне и међународне важности, а драгоцен је и као извор научних истраживања. Томе у прилог говори и целокупна документација која се чува у Историјском архиву Београда и у дирекцији БИТЕФ-а.

2. Предуслови настанка БИТЕФ-а

На простору бивше Југославије, након Другог светског рата, оснива се велики број културно-уметничких установа попут позоришта, биоскопа, библиотека, галерија и домова културе. Само у Београду је у том периоду основано неколико самосталних позоришта: Југословенско драмско позориште, Позориште на Теразијама и Београдско драмско позориште, а нешто касније и Атеље 212, Звездара театар и Битеф театар. Сваки културни центар обавезно је морао да има своју сцену на којој су се изводиле приредбе и представе.

Развоју савременог српског позоришта допринео је геополитички и економски положај Југославије. Иако је у послератном периоду била

блиска Источном блоку, Југославија се својом политиком независности у односу на Совјетски Савез постепено од њега удаљавала, што је кулминирало Титовом иницијативом у оснивању Покрета несврстаних 1961. године у Београду и отварањем Југославије према остатку света.

Српска позоришна сцена потврђена је као део европске културе од нарочитог значаја учествовањем Југословенског драмског позоришта на фестивалу Театра нација у Паризу 1954. године са представом *Дундо Мароје* Марина Држића у режији Бојана Ступице и 1955. године са представом *Јегор Буличов* Максима Горког у режији Мате Милошевића (Volk, 2003). Својим гостовањима на разним позоришним фестивалима и сценама, у већини европских престоница, Југословенско драмско позориште је током педесетих и шездесетих година утирало пут домаћој позоришној сцени и поставило је основ за међународну сарадњу у области сценских уметности.

Београд су тих година посетили Хенри Мур, Ервин Стон, Жан Пол Сартр, Симон де Бовоар, Лоренс Оливије, Вивијен Ли, Питер Брук, Вилијам Саројан, Елизабет Тејлор, Семјуел Бекет, Луј Армстронг, Игор Стравински, Лучано Павароти, Салваторе Квазимодо, Алфред Хичкок, Артур Рубинштајн, Марио дел Монако, Берг Ланкастер и многи други. Све ове значајне личности обогатиле су културни живот Београда током педесетих и шездесетих година, а за време њихових гостовања успостављена је додатна међународна културна сарадња.

Београд је постао метропола окренута модерним схватањима нарочито у уметности. За уобличавање нове културне политике најзаслужнији је Милан Вукос који, након положаја секретара за културу СР Србије, 1967. године постаје потпредседник Скупштине града Београда. Све установе културе, као што су позоришта, издавачке и музичке куће и филмске продукције, добијају посебну наклоност и у њих почињу да се улажу велика новчана средства. Те шездесете године, управо због тога, имале су непоновљив историјски значај.

Прекретница у свим областима културе била је 1967. година. У филмској продукцији настају филмови попут *Сакупљачи перја* Александра Петровића, *Јутро* Пурише Ђорђевића, *Љубавни случај или трагедија службенице ПТТ* Душана Макавјева, који постају светски познати и утичу на друге кинематографије. У области књижевности, ликовних и примењених уметности настају утицајна дела која прате светске трендове. У духу тог развоја оснивају се фестивали међународног карактера попут БИТЕФ-а, БЕМУС-а, ФЕСТ-а и Радости Европе. Центар свих ових окупљања био је Атеље 212 јер је на његовим

позорницама била најјучљивија жеља да се следе трагови светске авангарде.

2.1 Атеље 212

Мира Траиловић (1924–1989) једна од најистакнутијих жена југословенске културне, пре свега позоришне сцене, била је оснивач и дугогодишњи управник *Атељеа 212* и *БИТЕФ*-а. Заједно са Бориславом Михајловићем Михизом (1922–1997), књижевником и сценаристом, већ 1953. године прави концепт за отварање модерног и авангардног београдског позоришта које би, у поређењу са другим позориштима, било савременије у репертоару, слободније у форми и независније од власти. Имало би камерну драму, пантомиму, шансон, монодраму, рецитал и литерарни кабаре. За простор новог позоришта искористили су читаоницу новинске куће *Борба*, а Борислав Михајловић Михиз је то позориште назвао *Атеље 212* по броју седишта који је био у том простору распоређен. Атеље 212 свечано је отворен 12. новембра 1956. године.² Након тога, заједно са Јованом Ђириловим (1931–2014), српским театрологом и књижевником, Мира Траиловић је основала и Београдски интернационални театарски фестивал – БИТЕФ.

Идеја о оснивању првог међународног позоришног фестивала у Београду, први пут се у јавности појавила у мају 1964. године. Већ тада се сматрало да је зграда Атељеа 212 идеално место за смотру достигнућа камерних театара из целог света. Тако је коначно 1967. године основан БИТЕФ, а слоган *Нове позоришне тенденције* обухватао је снажну позоришну авангарду касних шездесетих, али и нове редитељске струје у класичном позоришту.

Сам Атеље 212 је крајем шездесетих година био највише под утицајем нових позоришних тенденција, нарочито театра апсурда и нових литерарних покрета, те се његов репертоар битно разликовао од свега што се играло у другим позориштима.³ На сцени Атељеа 212 су уклоњене границе између сцене и гледалишта, створена је присност у

² *Историјат Атељеа 212 (на вебу)*

³ У овом позоришту први пут код нас почињу да се штампају разнбројни програми за представе. Они су били штампани у виду часописа и у њима су изнесени: историја приказивања комада, биографије аутора, објашњење редитеља о концепту представе, изводи из пређашњих критика, оштроумна запажања савременика, а понекад и филозофска или политичка размишљања о времену и епохи. Током Фестивала по истом принципу су

којој су дефинисане заједничке жеље, осећања и тежње ка стварању авангардног театра.

Оно што је током педесетих и раних шездесетих година представљало Југословенско драмско позориште у нашој престоници, наредне две деценије је био Атеље 212. Под вођством Мире Траиловић Атеље 212 и БИТЕФ постали су заштитни знаци Београда који се и данас препознају и уважавају у целом свету.

Слика 1. Позивница за свечано отварање БИТЕФ-а 212

3. Први БИТЕФ 212

„У ваздуху се осећала револуција понашања младог света, не само у еротској сфери, Америку је мучио Вијетнамски рат, у Шпанији и у Португалији владали су остарели диктатори, а у Грчкој су тек дошли на власт, Египат и Израел су ратовали, Совјетски Савез је већ три године био без Хрушчова, а Југославија без великих међународних дугова. Било је то доба значајне улоге Југославије у међународним размерама, вртоглавог раста стандарда који је обећавао улазак наше земље у велики свет развијених, глад за иностранством расла је у сразмери са жељом да се сазна што више о том свету. Истовремено, у главном граду Југославије, Београду, није било ниједног међународног фестивала“ (Stamenković, 2012).

Као први међу фестивалима код нас, у јеку свих тих дешавања 1967. године, настаје *Београдски интернационални театарски фестивал – БИТЕФ*, под окриљем Атељеа 212.⁴ Међутим, иако настаје

куцани и одмах потом штампани дневни билтени, а данас се сви они слажу и чувају у архивским кутијама као документа од нарочитог значаја.

⁴ Прва два БИТЕФ-а одржана су у простору Атељеа 212, али већ од трећег, пратећи нове светске тенденције у којима се негира позориште у класичном

иницијативном и ангажовањем појединаца, постаје израз заједничке потребе друштва и кроз то добија одлике културне институције. Оснивање такве манифестације добило је разумевање, подршку и новчану подлогу самог политичког врха земље. Фестивал је био пропраћен до тада невиђеном пропагандом која је имала за циљ да узбуни јавност и изазове емоције. Од тренутка пуштања у продају улазнице, иако нимало јефтине, одмах би нестале. Због тога су неке представе биле репризиране по два, три пута, а сала и ходници Атељеа 212 били су препуни.

Слика 2. Реклама првог БИТЕФ-а објављена у листу *Политика*, 26. августа 1967. године

Иницијативни одбор БИТЕФ-а, у чијем су саставу били Мира Траиловић, Предраг Бајчетић, Дејан Чавић, Јован Тирилов, Љубомир Драшкић, Борислав Михајловић, Слободан Селенић и Млађа Веселиновић, саставио је програм фестивала од потпуно различитих форми и израза, а такође је по завршетку фестивала наградио одређене представе.

смислу и представе одржавају по неконвенционалним просторима, организатори траже нова просторна решења за одређене наступе. Представе су се одржавале и у простору барутане на Доњем Калемегдану, по халама сајмишта, фабрикама, у гаражама и на каменоломима, у спортским халама, бившим ратним склоништима, магацинима, лагумима и отвореним просторима, по разрушеним индустријским и сличним објектима, као и у другим београдским позоршним салама, па чак и у другим градовима.

Програм БИТЕФ-а 212 се састојао од следећих представа:

1. Катакали позориште (Керала Каламандалам, Индија); *Рамајана*
2. Театар Лабораториум (Вроцлав, Пољска); Педро Калдерон де ла Барка: *Постојани принц* (*El principe constant*; *Książę Niezłomny*); режија: Жежи Гротовски
3. Цепно позориште Монпарнас (Париз, Француска); Роман Венгартен: *Лето* (*L'Été*); режија: Роман Венгартен
4. Позориште глазговских грађана (Глазгов, Велика Британија); Олвен Вајмарк: *Трострука слика* (*The Triple Image*); режија: Мајкл Мичам
5. Драмски театар (Скопје, Југославија); Бранислав Нушић: *Покојник*; режија: Љубиша Георгијевиќ
6. Театар комедије (Букурешт, Румунија); Вилијам Шекспир: *Троил и Кресида* (*Troilus and Cressida*); режија: Давид Есриг
7. Позориште на гелендеру (Праг, Чехословачка); Франц Кафка: *Процес* (*Der Prozess*); режија: Јан Гросман
8. Словенско народно гледалишче (Љубљана, Југославија); Вилијам Шекспир: *Краљ Лиур* (*King Lear*); режија: Миле Корун
9. The Living Theatre (Њујорк, Сједињене Америчке Државе); Софокле: *Антигона* (*Antigone*); режија: Џудит Малина, Џулијан Бек
10. Позориште иза капије (Праг, Чехословачка); Антон Павлович Чехов: *Три сестре* (Три сестры); режија: Отомар Крејча
11. Ново цепно позориште (Женева, Швајцарска); Фридрих Диренмат: *Женидба господина Мисисипија* (*Le Mariage de Monsieur Mississippi*); режија: Жерар Кара, Ришар Вашу
12. (Москва, СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република); Рецитал совјетских песника под називом *Живот је ипак чудо*; учествују Бела Ахмадулина, Булат Окуцава, Виктор Боков, Гарољд Регистан.

„После састанка округлог стола који је почео у недељу 01. октобра у 11 часова у жутом салону Ателјеа 212 и на ком су учесници износили своје мишљење о најбољој представи Првог Београдског интернационалног фестивала, Иницијативни одбор БИТЕФ-а 212 повукао се у кафе-театар да донесе коначну одлуку. Овом састанку присуствовали су следећи чланови иницијативног одбора (по абecedном реду): председник Бајчетић, Дејан Чавић, Јован Тирилов, Љубомир Драшкић, Бора Драшковић, Борислав Михајловић, Слободан Селенић, Мира Траиловић и Млађа Веселиновић. Састанку Иницијативног одбора присуствовали су и новинари. На састанку је донета следећа одлука:

Први БИТЕФ 212 сматра да су највреднија остварења у погледу нових тенденција донели (по реду изласка на сцену):

- Театар Лабораторијум из Варшаве са представом *Постојани принц Калдерона*
- Театар Комедије из Букурешта са представом *Троил и Кресида* Шекспира
- Театар иза Капије из Прага са представом *Три сестре* Чехова

И одлучује да се њихова имена упишу на спомен-скулптуру Првог Београдског интернационалног театарског фестивала 212, као награђене представе.⁵

Дакле, представе *Постојани принц*, *Троил и Кресида* и *Три сестре* добиле су *Grand prix* награду, а додељивање награда јесте оно по чему се тада наш Фестивал разликовао од других међународних фестивала у свету.⁶ Изван конкуренције је тада приказана и представа Атељеа 212 *Мачка у џаку* Жоржа Фејдоа у режији Арсе Јовановића. На крају се поставило питање да ли БИТЕФ одржати и идуће године, а одлуку о томе је донела Скупштина града Београда.

Већ током првог БИТЕФ-а дошло је до културног судара две велике традиције – Истока и Запада. Била је то очигледна демонстрација разлика источног и западног искуства гледања на феномен егзистенције и сврху уметности. Представник прве било је Катакали позориште, а друге Театар Лабораторијум.⁷

⁵ ИАБ, БИТЕФ I 7.3., Билтен бб

⁶ Додељивање награда званичног жирија одређеним представама био је вид пропаганде које се досетила Мира Траиловић. Идеја је била да одређени уметници, који би се на неки начин истакли и освојили публику и жири, добију награду фестивала коју ће моћи да врате назад у своју земљу. Награда је била уметничко дело вајара Небојше Митрића. Дешавало се да награда *Grand prix* у то време буде подељена равноправно на две или три представе, што се и догодило на првом БИТЕФ-у. Од 1990. године ова награда носи назив *Grand prix Мира Траиловић*. Постоје још три награде које су накнадно уведене. *Специјална награда града* се додељује скоро од почетка и то необичној по жанру или стилу, изузетној представи. Од 1977. године уведена је *Награда Политике* коју најбољој представи додељује жири позоришних критичара Политикиних издања. Такође постоји и *Награда публице*, која се званично не додељује, али додатно укључује публику да гласа за омиљену представу путем анкете на крају сваке представе.

⁷ БИТЕФ тих првих година постаје место где се срећу позоришни Исток и позоришни Запад: Европи представља оно што долази из Америке, а Западу

Огромна количина енергије коју је БИТЕФ око себе акумулирао била је усмерена на промене. Таква енергија никада пре није била виђена у тој мери око било које појаве у нашем позоришном животу. Програм који је саставио Иницијативни одбор био је компромисан, али зато су с намером позиване позоришне трупе које су се јављале на маргинама, из малих приватних позоришта и које нису могле да се мере са великим ансамблима, што их је чинило посебно занимљивима. Гледано из те перспективе БИТЕФ је био драгоцено искуство, према коме нико није остао равнодушан, нарочито због тога што су ствараоци били суочени са публиком и питањима за време округлих столова.

Након завршетка првог БИТЕФ-а, када су били сумирани сви утисци, а понајвише резултати успеха овог пробног фестивалског догађаја, градска власт је одлучила да одобри буџет и подржи одржавање Фестивала и наредне сезоне. Већ у другој сезони БИТЕФ је постао саставни део београдског позоришног живота.

3.1 Нове позоришне тенденције

Оно што се нашло на програму првог БИТЕФ-а постало је окосница *Нових позоришних тенденција* које је Фестивал приказивао до сада пуних пет деценија.

На слоган БИТЕФ-а, *Нове позоришне тенденције*, одазвала се елита светске позоришне критике. У Београду су се тада први пут могле видети представе за које се чуло тек негде у свету, о чему су писали сви најзначајнији светски листови. Од тог момента позоришта из целог света су сматрала да је учествовање на овом фестивалу значајна привилегија, јер је то за њих значило улазак у велико друштво авангарде (Vagarova, 2010). Напоследку, друштво се није одрекло свог традиционалног позоришта, али је прихватало програме БИТЕФ-а као алтернативе које богате културни живот, афирмишу друштвени поредак и представљају изванредну пропаганду за земљу.

Крајем шездесетих на БИТЕФ-у се могла видети тенденција пуна експресије – крика, беса и побуне. Задатак БИТЕФ-а био је да свету илуструје отвореност културне политике, толерантност

оно што долази са Истока. Тек што би се нешто догодило у свету, догодило би се и у Београду. Нико из Америке ко није био на БИТЕФ-у није стварно дошао у Европу. Они с Истока који нигде другде нису могли да оду долазили су у Београд. Једино ту су сви могли да их виде. Позоришни пут у свет води преко Београда (Pašić, 2006).

државног руководства и његов раскид са теоријом и праксом соцреализма у уметности, али и да вешто сакрије постојање политичке цензуре (Prnjat, 2005).

Првих година конзервативни позоришни кругови сматрали су да БИТЕФ доводи у Београд нека непрофесионална позоришта чије представе кваре академски утемељене принципе позоришне уметности, потврђујући декаденцију Запада, распад моралних вредности и сексуални промискуитет. Мира Траиловић, Јован Тирилов и остали чланови селекторског тима бранили су се говорећи да је БИТЕФ створен да открива, а не да прикрива. То је значило да представе које су се играле током Фестивала нису зависиле од укуса селектора већ су биле битне за приказивање онога што је био тада светски позоришни тренд, па ма колико биле шокантне или баш због тога.

Седамдесетих година у уметности, од књижевности до вајарства, влада постмодернизам. Са њим на позоришној сцени скоро све постаје дозвољено и бришу се границе између старог и новог у сценским покретима. Током осамдесетих година долази до спајања драмског и плесног театра, па су нарочито балетске кореографије све присутније на сцени. БИТЕФ-Театар је отворен 3. марта 1989. године.⁸ Деведесете године биле су веома изазовне за нашу земљу и на домаћој сцени. То је деценија невербалног театра, са веома мало или нимало говора, доста музичких нумера и стилизованих покрета и гестова који су осликавали дешавања из живота. Позоришном сценом почетком 21. века почиње да влада видео-техника и виртуелна стварност сајбер театра почиње да се развија. Све те појаве и промене БИТЕФ је испратио и приказао чим би се појавиле.

3.2 БИТЕФ – његов утицај и значај

Позоришни, потом музички и филмски уметници искористили су политичко отварање Југославије, па су две године након оснивања БИТЕФ-а основани БЕМУС – *Београдске музичке свечаности* и *Радост*

⁸ Крајем осамдесетих, Александар Бакочевић, тадашњи градоначелник, уступио је Мири Траиловић и БИТЕФ-у напуштену евангелистичку цркву на Бајлонијевој пијаци, коју је она желела да претвори у нови БИТЕФ-Театар. Театар би био центар југословенске међународне позоришне сарадње и био би без сталног ансамбла, али би окупао људе око пројеката. Током године гостовале би сталне трупе, оне које одговарају идејама и концепцији БИТЕФ-а.

Европе, а 1971. године основан је ФЕСТ – *Међународни филмски фестивал*. То је такође значило да су наша врата широм отворена свим уметницима света. Та четири међународна фестивала трају до данас.

У Југославију су, због њеног геополитичког положаја несврстане социјалистичке земље, могли са лакоћом ући готово сви грађани света, као учесници фестивала или као гледаоци. На БИТЕФ су долазила и позоришта из земаља са којима Југославија није одржавала дипломатске односе, попут Шпаније, Португала, Израела и Јужне Африке.

БИТЕФ је од почетка био веома значајан за сва позоришта и представе које су стваране на територији читаве тадашње Југославије, посебно оних које су се нашле на програму овог фестивала. Дobar део њих није добио никакву међународну верификацију, а Фестивал је ипак омогућио страним уметницима да погледају наше позоришне креације. Прва листа свих представа које су приказиване на БИТЕФ-у била је сачињена 1997. године, поводом јубиларних тридесет година постојања фестивала.

БИТЕФ је пуних пет деценија опстао у веома бурном свету и још турбулентнијем окружењу. Тешко је објаснити како је опстао упркос свим променама режима и политичким конфликтима, ембаргу и блокадама, изолацијама, инфлацијама, бомбардовањима и ратовима, превратима, рецесијама, транзицијама и популарна револуција.

Захваљући БИТЕФ-у и људима који су повезани са овим фестивалом, на српски језик су преведена и на њему објављена дела бројних позоришних великана. На његовим сусретима са ствараоцима, за време округлих столова који се одржавају после сваке представе, воде се живе расправе.

Упоредо са главним програмом, на БИТЕФ-у се одвијају и пратећи програми, попут БИТЕФ-а на филму (филмске ретроспективе позоришних представа које су биле заступљене на ранијим фестивалима или из неких разлога нису могле да буду уврштене у репертоар), разних изложби, музичких свечаности, радионица и предавања, а одскора постоји и БИТЕФ ЗОНА која има за циљ да директно укључи заједницу у простор БИТЕФ-а. У Београд сваког септембра долазе угледни позоришни критичари и театролози из целе Европе. Дешавања за време Фестивала прате многобројни часописи и новине из, пре свега, европских земаља, који објављују критичке приказе сваке БИТЕФ-ове сезоне.

4. Архивска грађа БИТЕФ-а

У Историјском архиву Београда⁹ постоји лични фонд Јована Тирилова и фонд *Београдског интернационалног театарског фестивала* – БИТЕФ-а. Архивску грађу БИТЕФ-а чине 52 дужна метара или 434 архивске кутије.

Историјски архив Београда преузео је и пописао грађу БИТЕФ-а у два наврата, у периоду од јуна до септембра 2004. године. У први мах преузето је 17 дужних метара архивске грађе и регистратурског материјала, који се односе на период од 1967. до 2003. године. Потом је преузето још 128 архивских кутија са 34 плаката и укупно 40 каталога, односно око 13 дужних метара.¹⁰

У посебним кутијама фонда Секретаријата града Београда и његовог под-фонда Секретаријата за образовање и културу налазе се оснивачка акта и законске одредбе БИТЕФ-а, док се његов статут налази у самом фонду БИТЕФ-а.

⁹ Историјски архив Београда преко седамдесет година успешно обавља све послове на заштити, сређивању, обради, публиковању и пружању на коришћење архивске грађе од значаја за проучавање пре свега историје Београда и њених житеља. Историјски архив Београда је једна од најзначајнијих културних установа града. Основан је 1945. године, у саставу Библиотеке града Београда, а већ од 1947. године је постао самостална установа. Национални комитет ослобођења Југославије такође 1945. године доноси Одлуку о заштити и чувању културних споменика и старина. Тада се архиве свих државних установа стављају под заштиту државе (*Драшкић, 1995*).

¹⁰ Историјски архив Београда је, са своје стране, као институција заштите културних добара или културног наслеђа, урадио и ради све да би грађа БИТЕФ-а била не само заштићена од пропадања, већ класификована и обрађена по међународним архивским стандардима. То подразумева да се интензивно ради на њеној лакшој доступности и то кроз израду електронског информативног средства које ће бити претраживо и преко Интернета. Архивски фонд БИТЕФ-а класификован је према фестивалима, а унутар њих на класификационе групе које одражавају сва дешавања и рад који прати манифестацију. Архивска грађа Фестивала састоји се од досијеа представа у којима се налазе документација, сценарија, преписка, фотографије, плакати, аудио-визуелни и дигитални материјал, каталози, афиши, пресклипинзи, фото-албуми, књиге утисака. Другим речима, садржи цео један мајдан различитих информација које могу послужити за било коју форму мултидисциплинарних истраживања, не само локалног, већ и интернационалног значаја (*Latinčić et al., 2007*).

Одсек за примену информационих технологија¹¹ Историјског архива Београда, у сарадњи са одговарајућим службама Архива, развио је информациони систем Јанус који је заснован на постојећим радним процесима, међународним архивским и ISO стандардима, који регулишу архивску делатност. У Јанус се свакодневно уносе нови подаци и могуће га је претраживати преко сајта Архива.¹² На тај начин се, превасходно, стиче увид у разноврсност грађе коју поседује Архив и где је та грађа у просторијама Архива физички смештена.

Јанус је функционалан систем који аутоматизује радне процесе у Архиву и побољшава ефикасност служби за рад са корисницима са крајњим циљем да се добије информатички уређен Архив, који брзо пружа тражену информацију како корисницима у Архиву тако и онлајн.¹³ Када се као термин претраге у Јанус претраживач¹⁴ унесе реч БИТЕФ, резултат претраге је 628 погодака о БИТЕФ-у из укупно 522 фондова (збирки), односно из 149.379¹⁵ записа о документима која су радници из Архива унели у Јанус. Ниједан документ преко Јануса није видљив, али је могуће видети пун назив и сигнатуру сваког документа, што олакшава физичко претраживање фондова и збирки. Целокупну грађу о БИТЕФ-у коју поседује Архив могуће је прегледати у читаоници ове институције.

4.1 Архивска грађа БИТЕФ-а 212 у Историјском архиву Београда

Архивска грађа првог БИТЕФ-а 212, који је трајао од 8. до 30. септембра 1967. године, налази се пре свега у фонду БИТЕФ-а и у фонду Секретаријата града Београда. Грађу су у аналитичком инвентару¹⁶ пописали радници Архива и сложили је у две кутије. Свака кутија има свој инвентарни број, а сваком документу који се налази у кутијама дата је засебна сигнатура и све оне су пописане одређеним редоследом у аналитичком инвентару. С обзиром на редослед и врсту грађе она је у кутијама разврстана по фасциклама и ковертама.

¹¹ Одсек за примену информационих технологија (на вебу)

¹² Сајт Архива (на вебу)

¹³ Јанус (на вебу)

¹⁴ Јанус претраживач (на вебу)

¹⁵ Податак преузет 12. априла 2018. године.

¹⁶ Тренутно постоји израђен аналитички инвентар за прва четири БИТЕФ-а.

У првој кутији се налази каталог, позивнице, фотографије, представе (од првог до дванаестог ансамбла) и преписке, и та кутија је обележена инвентарним бројем **I**. Исечци из серијских публикација (дневних листова и часописа) везаних за први БИТЕФ налазе се у кутији под инвентарним бројем **II**, у посебној књизи (хемеротека или пресклипинг) у којој је на свакој страници залешљен по један исечак, а на врху сваке странице стоји назив, датум и место објављивања публикација.

Када је аналитички инвентар БИТЕФ-а 212 у питању, у њему је прво представљена Аналитика садржаја једне и друге кутије, онда су исписани Индекси уз аналитику, затим Аналитика пресклипинга и на самом крају се налазе уводни текст каталога БИТЕФ 212 „Поводом првог БИТЕФ-а“, текст о жирију и добитницима награде из последњег билтена и информативни текстови о представама са првог Фестивала, такође преузети из каталога.

На самом почетку аналитичког инвентара наведен је назив фонда *Београдски интернационални театарски фестивал БИТЕФ*, датум реализације Фестивала (8–30. септембра 1967. године), распон сигнатура садржаја (ИАБ, БИТЕФ, К- 2/ I, 7, 3-7, 4, 1), распон година стварања грађе везане за први Фестивал (1964-1968) и укупан број листова инвентара (276, заједно са пописом хемеротечке грађе). У кутији обележеној под инвентарним бројем **I** грађа је подељена на:

1. Општу архиву: садржи преписку са трупима које су се представиле у оквиру програма, податке о терминима одржавања представа, трошковима, транспорту декора, сарадњи, о склопљеним уговорима, преводе писама и уговора и податке о набавци неопходних реквизита за представе;
2. Програмски савет: садржи два програма, један програм-водич и четири програм-плаката;
3. Представе: садржи материјал који се односи на представе првог БИТЕФ-а, укупно 14 листова, 71 фотографију, цртеж, два програма, исечке из новина и једну књигу.

Грађа која се налази у првој кутији састоји се од листова (102), фотографија (71 – све су црно-беле и већина је уметничких са печатом аутора), цртежа, програма (7), књиге и исечка из новина. Ова грађа је на српском, енглеском, француском, италијанском, немачком, чешком и пољском језику.

У другој кутији која носи инвентарни број **II** налазе се хемеротека и фотографије БИТЕФ-а као и друге штампане ствари. Материјал који

се налази у овој кутији састоји се од листова (276), фотографија (4 – све су црно-беле), каталога, позивница (5) и плаката (2), на српском, хрватском, словеначком и македонском језику.

У хеморотеци првог БИТЕФ-а налазе се исечци из разних новина и часописа, почев од 8.07.1967. године, који су излазили на територији Југославије: *Вечерње новости*, *Политика*, *Ekspres*, *Борба*, *Јез*, *НИН*, *Радио Ревуја*, *Књижевне новине*, *Недељне новости*, *ФИЛМ-Новости*, *Сусрет*, *ТВ Новости* (Београд); *Дневник* (Нови Сад); *Delo*, *Ljubljanski dnevnik*, *Naši razgledi* (Љубљана); *Večer* (Марибор); *Večernje novine*, *Oslobođenje*, *Svijet* (Сарајево); *Vjesnik*, *Telegram*, *Studio*, *Večernji list*, *Studentski list* (Загреб); *Novi list* (Ријека); *Нова Македонија* (Скопље). Постоји око 280 исечака.

Новинске текстове о првом БИТЕФ-у писали су Јован Тирилов, Владимир Стаменковић, Милосав Мирковић, Драган Гајер, Слободан Селенић, Иван Мазов, Момо Капор, Мухарем Первић, Раша Попов, Тони Тршар, Петар Волк, Предраг Бајчетић, Добрица Ћосић и други.

Такође, у истој кутији у којој се налазе исечци из домаће штампе, налази се и око тридесет исечака из страних новина и часописа, текстови објављени од 1967. до 1972. године: *The New York Times*, *Time* (Сједињене Америчке Државе); *Financial Times* (Велика Британија); *Die Presse Kultur* (Аустрија); *Życie literackie* (Пољска); *Le Monde*, *Humanité*, *Le Figaro*, *Combat* (Француска); *Umanità*, *L'Unità* (Италија) и многи други.

За време БИТЕФ-а 212 изашло је и петнаест билтена, свакодневно по један примерак од 15. септембра до 30. септембра 1967. године. Сви примерци ових билтена чувају се и у Историјском архиву Београда и у дирекцији БИТЕФ-а. Билтени имају сталне и променљиве рубрике. У сталне рубрике спадају: концепција, отварање, програм представа, округли столова¹⁷ и пратећих активности, одлуке жирија, вести и

¹⁷ Округли столови су одржавани после сваке представе, а улаз је био слободан. Теме округлих столова I БИТЕФ-а 212 биле су: *Модерно позориште и источна традиција*; *Јези Гротовски: О мом раду са глумцима*; *Постоји ли авангарда 1967. године*; *Нове позоришне тенденције изван великих културних центара*; *Нушић и савремено позориште*; *Шекспир и савремено позориште*; *Кафка и савремено позориште*; *Позориште и револуција*; *Филмови: Ромео и Ђулијета 63 – Расправа о методи*; *Савремени свет и Диренматова драматургија*; *Округли сто јавно разговара о Златној награди Округлог стола 212* и *Рецитал – Живот је ипак чудо*.

РАЗГОВОР ОВЕ НЕДЕЉЕ

МИРА ТРАИЛОВИЋ: БИТЕФ ИМА СВОЈЕ МЕСТО У ЗАЈЕДНИЦИ ЕВРОПСКИХ ПОЗОРИШТА

БИТЕФ, I београдски интернационални театарски фестивал, већ је за нама; прошле недеље отпутовао је и последњи гост, Атеље 212, амбициозни организатор ове код нас невидене театарске манифестације — чије вредности изгледа да још нисмо сасвим ни свесни — већ је отпочео свој редовни рад, поремећен фестивалом.

Мира Траиловић, управник Атељеа 212 без сумње је најзаслужнија личност што је Београд имао БИТЕФ: њена иницијативност као да нема краја. За време фестивала била је све, не само управник позоришта - домаћина: и преводилац, и конферансије, и дискуснтант, и развођник, и објашњавач. Слушао сам госте: њеног помоћника Ђирилова и њу сви су, на крају, обасипали комплиментима. А рад није био мали: толико

гоштију са свих страна света, с разним навикама и још различитим темпераментима — све је то требало каналисати, све уклопити у домаћи ред и наше не богзна како велике могућности. Па ипак: нема госта који на расанку није пожелио да — опет! — буде позван. Није ли то највећи комплимент Мири Траиловић и њеним сарадницима?

— Па, сад када је све готово, кажите нам: каква сте искуства стекли на првом БИТЕФ-у?

— Вероватно је најзанимљивије искуство изражено у интересовању Београда за овакву једну позоришну смотру. Не само да су представе пуниле Атеље из вечери у вече током три недеље, него су и разговори откривали једно живо интересовање публике за теме о позоришту и око позоришта. Пре БИТЕФ-а све је за нас било непознато: језичка баријера, карактер представа и њихов одјек, могућност организовања и примана великих ансамбла као што су румунски, словеначки, Ливинг театар. Међутим, тај део проблема се показао као савладаив и показало се да је потребно само да се покаже прави задатак, па да људи смотну и снаге и стила да се све препреке у том смислу савладају.

— Да ли је било каквих посебних захтева?

— Занимљива су искуства у вези са...

Слика 3. Чланак објављен у листу Политика 8. октобра 1967. године: Интервју са Миром Траиловић о БИТЕФ-у

занимљивости. Променљиве рубрике су: садржај представа, биографије, позоришне синтезе аутора, редитеља, позоришних критичара и теоретичара, извештаји, пресклипинг и статистика.

5. Закључак

БИТЕФ се сврстава, заједно са Авињонским фестивалом у Француској и Единбуршким фестивалом уметности у Великој Британији, у најугледније позоришне сусрете Европе који се одигравају сваке године. Од самог почетка БИТЕФ је био простор на коме су се спајале и међусобно упознавале различите културе и представљао је отворену поруку успешног споразумевања, без обзира на политичке токове. Тиме је утицао на културна дешавања у свету, што чини и данас.

О БИТЕФ-у су код нас и у свету написане бројне монографске и серијске публикације. Снимане су представе током фестивала и прављени су телевизијски и радио прилози за разне емисије, а у последњих десетак година најновије вести о Фестивалу могу се дознати путем Интернета. Од материјала који је прикупљен током година рада БИТЕФ-а прављене су посебне изложбе.

Током свих тих деценија рада, БИТЕФ је створио, прикупио и дао на чување Историјском архиву Београда огромну количину драгоцене архивске грађе и регистратурског материјала, а очекује се наставак сарадње између ове две институције. Поред тога, дирекција БИТЕФ-а настоји да у скорој будућности прикупи средства и пронађе адекватну стучну помоћ како би био започет процес дигитализације ове грађе од изузетног пре свега националног, а потом и светског значаја. Та грађа изузетно је значајна за светску позоришну сцену и представља културно наслеђе нашег друштва.

Литература

- Latinčić, Olga, Branka Branković, Svetlana Adžić and Branka Prpa, *prir. 40 godina novih pozorišnih tendencija : dokumenta Beogradskog internacionalnog teatarskog festivala : (1967-2007)*. Beograd : Istorijски архив Београда, 2007.
- Pašić, Feliks. *Gospođa iz velikog sveta : prilozi za biografiju Mire Trailović*. Beograd : Музеј позоришне уметности Србије, 2006.

- Prnjat, Dejana. “Remarks on Cultural Policy and Theater Activities in Belgrade 1945–1980”. *International Conference on Arts and Cultural Management* Vol. 8 (2005): 89–94.
- Stamenković, Vladimir. *Dijalog sa tradicijom : BITEF 1967-2006*. Beograd : Službeni glasnik, 2012.
- Vagapova, Natalija. *BITEF : pozorište, festival, život*. Beograd : Altera : BITEF : Službeni glasnik, 2010.
- Volk, Petar. *BITEF i pozorište*. Novi Sad : Prometej, 2003.
- Драшкић, Божидар, гл. и одг. ур. *Педесет година Историјског архива Београда*. Београд : Историјски архив Београда, 1995.